

โยรชายแดน: พื้นที่และขบวนการทางศาสนา, การปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม บริเวณพรมแดนไทย-พม่า¹

Missionarizing Border: Religious Space and Movement, Re-identification of Muslim Migrants along Thai-Burma Borderland

สมัคร์ กอเซ็ม

Samak Kosem

บทคัดย่อ

การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่และชุมชนทางศาสนาของมุสลิมพม่าในพื้นที่
ลี้ภัยบนเส้นพรมแดนไทย-พม่าเกิดขึ้นมาจากความสนใจที่ต้องการศึกษาว่า
พื้นที่ทางศาสนาที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่ม
ดะวะห์ดัตบลิสม์เกิดขึ้นและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มมุสลิมผู้ลี้ภัย
จากสงครามในพม่าได้อย่างไร การศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาในครั้งนี้
ต้องการแสดงถึงอุดมการณ์ความคิดทางศาสนาของพวกเขา โดยส่วนมาก
งานศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทย-พม่ามักอธิบายภาพของสถานการณ์ทาง
การเมืองเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่งานศึกษาในครั้งนี้กลับต้องการเสนอ
มุมมองทางวัฒนธรรมเพื่อช่วยเสนอภาพของความสัมพันธ์ของผู้คน
ขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เข้ามาปฏิบัติในพื้นที่อันมีลักษณะเฉพาะ
เช่นนี้ ทั้งนี้ พลวัตทางสังคมในพื้นที่พักพิงฯ ผู้อพยพในแนวเส้นพรมแดน
ในปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ของผู้กระทำการอันหลากหลาย ความหลากหลาย
ทางชาติพันธุ์ ศาสนา และปฏิบัติการทางวัฒนธรรม งานศึกษาชิ้นนี้สะท้อน

ให้เห็นว่า กระบวนการสร้างพื้นที่ทางศาสนาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ชายแดน ได้พัฒนาการเชื่อมประสานกับความเป็นชาติชาติพันธุ์ ความเป็นท้องถิ่น และความเป็นสากล โดยเกิดขึ้นทั้งในลักษณะร่วมมือ ขัดแย้ง ต่อรอง และ ประนีประนอมกันในสถานการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในช่วงเวลา และสถานที่อันเฉพาะเจาะจง รวมถึงการเข้าร่วมในพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้เป็นกระบวนการของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม ในบริบทใหม่ที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญกับปัญหาการขาดความมั่นคงในชีวิต และวิกฤตทางเศรษฐกิจสังคม และการปรับตัวกับวัฒนธรรมแบบใหม่ รวมถึงสถานภาพของตนเองที่เปลี่ยนไป

คำสำคัญ: มุสลิมพม่า, พื้นที่ศาสนา, ขบวนการดะวะห์, ชายแดนไทย-พม่า

Abstract

Religious and community Spaces are related to the identities of Muslim migrants along the Thai-Burma border, through the missions and establishing a network of Islamic propagation. It shows through the organization, the structure and function of religion. On one side, the Muslim movement is impact on the negative and violence stereotype construction on the discourse of security matter and contradiction cause as a myth in Thai society. The other side of the religious movement and using the religious spaces of migrants, in the case of Burmese Muslim in this study, are reflect an understanding of the against and negotiation process. Also this can show facilitates on the making of alternatives and opportunities for Muslim migrants in their everyday lives. This study is leads to the empowerment of Muslim migrants in social and cultural spaces, and adapt to a new space on the borderline. Finally, this paper will reflect that the process of religious space construction is living at the border, has developed the integration with nationality, ethnicity, locality and universality. It occurs in cooperate, conflict, negotiating and compromise on the situation of the power relation in the specific of time and place. Including the participation in religious space of the migrants, this also the process of re-position on social relations in the new context that they are faced with the problem of lack of security in life, economic, social crisis, the adaptation to new cultures and changing in their status.

Keywords: Burmese Muslim, Religious Space, Dawah Movement, Thai-Burmese Borderline

บทนำ: ความสงสัยในร้านน้ำชา

ร้านน้ำชากลายเป็นพื้นที่ของการชงและดื่มด่ำกับอัตลักษณ์ของชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในเมืองชายแดนแม่สอด และมุสลิมพม่าจำนวนมากเลือกใช้ร้านน้ำชาสำหรับการปฏิสังสรรค์ต่อกัน บ่อยครั้งผู้เขียนนั่งอยู่ในร้านน้ำชาเพื่อพบเจอกับผู้ที่เข้ามาแวะเวียนพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น ซึ่งแต่ละคนต่างมีพื้นหลังทางสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลายหลายคนตั้งคำถามกับความสัมพันธ์ของมุสลิมที่มีต่อกัน ซึ่งหมายรวมถึงความขัดแย้งที่มักเกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ ถึงแม้ว่ามุสลิมพม่าในแม่สอดมีหลายเชื้อสายและชาติพันธุ์ เช่น ปาตาน บังคลาเทศ คนเมือง โรฮิงญา หรือแม้แต่กะเหรี่ยง แต่ประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นคือ เมื่อมุสลิมมาอยู่รวมกัน พวกเขาต่างนิยามตนเองผ่านความเป็นชาติพันธุ์มากกว่าเชื่อมอุดมการณ์เดียวกันผ่านความเป็นมุสลิม

มุสลิมคนเมืองที่ทำงานด้านสังคมให้ชุมชนอิสลามแม่สอดคนหนึ่งได้ถามผู้เขียนด้วยความสงสัยว่า “ทำไมถึงสนใจศึกษากลุ่มดะวะห์?” จากนั้นเขาแสดงความคิดเห็นต่อว่า “ศึกษาเรื่องดะวะห์ก็ดีแล้ว เพราะมุสลิมเองต่างสงสัยอยู่เหมือนกันว่าพวกเขาคือใคร” มุสลิมส่วนใหญ่เข้าใจเพียงคร่าวๆ ว่า กลุ่มดะวะห์คือ กลุ่มที่เคร่งครัดในทางศาสนา ทั้งในเรื่องการปฏิบัติและความคิดทางศาสนา แต่พวกเขาเองถูกตั้งคำถามเช่นกันต่อหลักการและกิจกรรมทางศาสนาที่แตกต่าง จนเกิดการตอบโต้และกลายเป็นวาทกรรมทางศาสนา (Religious discourse) ที่ต่างฝ่ายต่างใช้อ้างเพื่อยืนยันความเป็นมุสลิมที่แท้จริงขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตาม กลุ่มดะวะห์เน้นความสำคัญในการนำเสนอแบบแผนและวิถีชีวิตของมุสลิมผ่านการนำเสนออัตลักษณ์ทางศาสนา (Religious identity) เสมือนเป็นอารมณ์ของความคิด ความเชื่อและจิตวิญญาณของพวกเขา และเป้าหมายเพื่อนำมาสู่การพัฒนาและฟื้นฟูสังคมให้เป็นวิถีแบบอิสลาม (Islamization) มากขึ้น

วันหนึ่ง ผู้เขียนได้พบกับชากีร ณ ร้านน้ำชาย่านบังคลาเทศ³ ชากีรเป็นมุสลิมเชื้อสายปาทานที่ข้ามมาอยู่เมืองไทยตั้งแต่เด็กๆ พร้อมกับพ่อของเขา พ่อของชากีรเดินทางย้ายมาพร้อมกับกลุ่มคณะที่ในแม่สอดซึ่งเดินทางไปรวมกลุ่มทำงานในหนทางของศาสนา หรือ “โยร” กลุ่มคณะที่แม่สอดและพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก พวกเขาต่างแสวงหาโอกาสสักครั้งหนึ่งเพื่อเดินทางไปยังประเทศ 3 ประเทศที่มีกลุ่มทำงานคณะนี้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ อินเดีย บังคลาเทศ และปากีสถาน จึงเป็นการกล่าวได้ว่า การข้ามพรมแดนของกลุ่มคณะจึงทำให้การทำงานด้านศาสนาของพวกเขาข้ามพันเรื่องพรมแดนของรัฐชาติ และยังทำให้พวกเขาสามารถเชื่อมโยงอุดมการณ์ความเป็นมุสลิมที่หลากหลาย โดยเฉพาะมุสลิมจากพม่า เพราะพวกเขาจำนวนมากต่างพยายามหลุดพ้นไปจากสถานการณ์ทางการเมืองที่ส่งผลต่อชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมในบ้านเกิดของตนเอง ถึงแม้ปัจจุบัน ชากีรจะไม่มีสัญชาติ แต่การดำรงชีวิตในชายแดนแม่สอดและเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของกลุ่มคณะทำให้เขาใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ลำบากนัก

การศึกษาเกี่ยวกับมุสลิมพม่าในพื้นที่ชายแดนในครั้งนี้ได้นำไปสู่การตั้งคำถามกับ “พื้นที่ทางศาสนา” (Religious space) ที่ถูกสร้างขึ้นมาผ่านกระบวนการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มคณะ⁴ ดำเนินเกิดขึ้นและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มมุสลิมผู้ลี้ภัยจากสงครามในพม่าได้อย่างไร การศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาในครั้งนี้เพื่อต้องการแสดงถึงอุดมการณ์ความคิดทางศาสนา หรือความเป็นศาสนิก (Religiosity) ของพวกเขา และต้องการเสนอมุมมองทางวัฒนธรรมเพื่อช่วยเสนอภาพของความสัมพันธ์ของชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน และขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่อันมีลักษณะเฉพาะ ทั้งนี้ในปัจจุบัน พลวัตทางสังคมของมุสลิมพม่าในพื้นที่พักพิงฯ ผู้อพยพในแนวเส้นพรมแดนกลายเป็นพื้นที่นำเสนอพื้นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา และปฏิบัติการทางวัฒนธรรม

แนวคิดที่ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้เน้นมุมมองเรื่อง “พื้นที่” (Space) ในมุมมองความหมายของ Bourdieu (1977) ซึ่งมองพื้นที่ในฐานะเป็น “ปฏิบัติการ” (Practice) พื้นที่ทางศาสนาจึงต้องการเน้นย้ำในเรื่องของ “มิติเชิงพื้นที่” ในฐานะที่ถูกผลิตสร้าง จินตนาการ และถูกให้ความหมายทางสังคม ซึ่งก่อร่างขึ้นมาโดยเครือข่ายของผู้กระทำการ ผู้คนต่างใช้ชีวิตอยู่ในเครือข่ายทางสังคม และเครือข่ายเหล่านี้ต่างขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยีของการสื่อสารขึ้นมา (Castells, 2000) นอกจากนี้ พื้นที่ทางศาสนาจึงถูกให้ความสำคัญในฐานะเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” (Religious space as sacred space) โดยไคล์ดอธิบายว่า พื้นที่ทางศาสนาสัมพันธ์กับมโนทัศน์ “อำนาจ” อยู่ 3 ด้าน คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural power) อำนาจทางสังคม (Social power) และอำนาจของบุคคล (Personal power) (Kilde, 2008) จึงทำให้มองว่า พื้นที่ทางศาสนาเป็นพื้นที่พลวัต (Dynamic space) ในเชิงพื้นที่ทางกายภาพ ผู้คนใช้ในการประกอบพิธีกรรมแล้ว พื้นที่ทางศาสนายังสร้างความหมายต่อปฏิบัติการในพิธีกรรมและก่อรูปองค์ประกอบของศาสนาขึ้นมา เช่น การใช้พื้นที่ทางศาสนาในการสร้างความชอบธรรมของพื้นที่และการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชนที่พยายามจัดลำดับชั้นทางสังคม แต่การเลือกเข้ามาใช้และอยู่ในพื้นที่ศาสนากลับช่วยให้ผู้คนสามารถมีพื้นที่ของตนเองได้

ชุมชนผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมในพื้นที่ชายแดน

องค์กรระหว่างประเทศ THAILAND BURMA BORDER CONSORTIUM (TBBC) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาวมุสลิมในพื้นที่พักพิงชั่วคราวในบริเวณเส้นพรมแดนในปี ค.ศ.2010 ได้อธิบายถึงประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นของมุสลิมพม่า⁵ ที่ข้ามแดนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย หลังจากเกิดสถานการณ์ความรุนแรงและปัญหาการเมืองภายในประเทศ ดังกล่าวจึงทำให้พื้นที่ลี้ภัยชั่วคราวแม้จะมีผู้ย้ายถิ่นชาวกะเหรี่ยงและมุสลิมข้ามพรมแดนมาฝั่งประเทศไทยจำนวนมาก ในกรณีของมุสลิม ช่วงปี พ.ศ.2540 ชาวมุสลิมประมาณ

200 คนจากหมู่บ้านนาบู (Nabu) ในเมืองกอร์เกริต (Kawkaireik) เข้ามาขอ ลี้ภัยที่แม่หละ ชนมุสลิมประมาณ 1,000 คนถูกจับด้วยปืนให้ละทิ้งบ้านเรือน และมัสยิดของเขาถูกทำลาย ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.2544 ผู้ลี้ภัยมุสลิมประมาณ 2,000 คน เข้ามาขอลี้ภัยที่พื้นที่พักพิง ผู้ลี้ภัยจำนวนมากที่ทะลักเข้ามาจาก เมืองใหญ่ในใจกลางประเทศพม่า รวมถึงเมืองย่างกุ้ง และมณฑลสะเล มากกว่า มาจากหมู่บ้านในรัฐกะเหรี่ยงเหมือนชาวมุสลิมที่อยู่ในศูนย์อพยพมาก่อน หลายคนหลบหนีจากการจลาจลต่อต้านชนมุสลิมที่เฟื่องฟูขึ้นในเมืองตองอู (Toungoo)

กลุ่มมุสลิมเป็นส่วนหนึ่งของผู้ลี้ภัยกลุ่มแรกที่เข้ามาพักพิงตามชายแดน ประเทศไทย-พม่าตั้งแต่ พ.ศ. 2527 แต่เมื่อจัดตั้งพื้นที่ลี้ภัยชั่วคราวขึ้น “อย่างเป็นทางการ” ชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่ถือว่าตนเองเป็นคนชาติพันธุ์ เดียวกัน เพราะการมาจากประเทศต้นทางเดียวกันช่วยเจือจางและบดบัง ความแตกต่างใด ๆ ที่มีอยู่ นอกจากนี้ แม้ว่าประชากรที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม ถือเป็นศาสนิกชนที่เคร่งครัด แต่ประชากรทั่วไปในพื้นที่ ลี้ภัยชั่วคราวมีความอดทนยอมรับความแตกต่างทางศาสนาได้ อย่างน้อย ในการแสดงออกภายนอก ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกว่าทุกคนอยู่ร่วมกันในชุมชน ได้อย่างสันติ จึงทำให้ตลอดระยะเวลา 25 ปีต่อมา องค์ประกอบของ ชาติพันธุ์ และศาสนาในพื้นที่พักพิงชั่วคราวนั้นมีความหลากหลายมากขึ้น

ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ในพื้นที่พักพิงฯ แม่หละกระจุกตัวในพื้นที่ ส่วนใหญ่ในโซน C2 และ C4 และยังมีกลุ่มมุสลิมที่กระจายอยู่ในโซน B3 และ B1 ด้วย เมื่อตอนช่วงแรกที่ผู้เขียนเข้าไปในพื้นที่พักพิงฯ ชาวบ้านในพื้นที่ พาผู้เขียนเดินไปตามชุมชนมุสลิมต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งหมด 6 พื้นที่ ได้แก่ มัสยิด 5 แห่ง และโรงเรียนอิสลาม 1 แห่ง ซึ่งหลังจากที่ผู้เขียนได้คุยกับครูสอนศาสนา ท่านหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่พักพิงฯ เขาบอกว่า มัสยิดทั้ง 6 แห่งได้แก่ “มหาลา 1 และ 2, สุกู, สุเหว่าใหญ่, ดารุสลาม” และโรงเรียนอิสลามเรียกว่า

“โรงเรียนใหญ่” นอกจากนี้ การสัมภาษณ์อดีตทหารกะเหรี่ยงที่เคยสู้รบในช่วงสงคราม ทำให้ได้ทราบว่ากลุ่มมุสลิมที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ แห่งนี้ ได้แก่ กลุ่มมุสลิมที่หลบภัยมาจากรัฐกะเหรี่ยง โดยพวกเขาเรียกตัวเองว่า “มุสลิมกะเหรี่ยง” ซึ่งหมายถึง กลุ่มมุสลิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในรัฐกะเหรี่ยง คำว่า “มุสลิม” ถือเป็นการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ภายในพม่า ผู้เขียนเคยทำวิจัยเรื่องมุสลิมพม่า จึงทราบว่า ในพม่า คำว่า “มุสลิม” ถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในพม่า และกลุ่มมุสลิมที่หลบหนีเข้ามาจากรัฐอื่น เช่น ในตอนกลางของพม่าเป็นมุสลิมที่มีรากเชื้อสายจากบังคลาเทศและอินเดีย

ส่วนมุสลิมกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่เข้ามาเพื่อทำการค้า ธุรกิจภายในพื้นที่พักพิงฯ ซึ่งหลายคนเคยเข้าไปทำการค้าขายในภาคต่าง ๆ ในเมืองไทย เช่นในกรณีของผู้ให้สัมภาษณ์หลาย ๆ คนที่ผู้เขียนได้พบเจอและพูดคุย โดยส่วนมากสามารถพูดภาษาไทยได้ และจากที่สอบถามพบว่า เคยทำงานและค้าขายในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางมาในช่วงเวลานานพอสมควร นอกจากนี้ยังรวมถึงกลุ่มคนที่เข้ามาเพื่อเข้ามาประกอบกิจการภายในพื้นที่พักพิงฯ โดยตรง เช่นในตลาดนาบู ตลาดที่มีพ่อค้ามุสลิมจำนวนมาก โดยมุสลิมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เข้ามาหลังสุดในบรรดามุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาในพื้นที่พักพิงฯ แม้หละ กลุ่มมุสลิมทั้ง 3 กลุ่มมีประมาณ 60 เปอร์เซนต์ที่เป็นมุสลิมที่มาจากรัฐกะเหรี่ยง เกิดและเติบโตที่นั่น ส่วนอีก 30 เปอร์เซนต์เป็นมุสลิมที่มาจากรัฐอื่น ๆ ส่วนที่เหลือเป็นมุสลิมที่เข้ามาภายหลังเพื่อเข้ามาทำกิจการในพื้นที่พักพิงฯ แห่งนี้

ชุมชนมุสลิมในเขตอำเภอแม่สอดประกอบไปด้วยมุสลิมพม่า มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศ มุสลิมเชื้อสายปาตานี มุสลิมโรฮิงยา และมุสลิมกะเหรี่ยง มุสลิมคนเมืองหมายถึงมุสลิมที่อพยพมาตั้งรกรากในพื้นที่ชายแดนมาเป็นเวลานาน จนสามารถผสมกลมกลืนวัฒนธรรมไทย และมีสัญชาติไทย มุสลิมคนเมืองกลุ่มนี้ได้แก่ มุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและเชื้อสายปาตานี พวกเขา

มีวิถีชีวิตร่วมกับคนเมืองที่ย้ายมาจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ในขณะที่มุสลิมพม่าหมายถึงมุสลิมที่เพิ่งอพยพมาจากพม่าทั้งถูกและผิดกฎหมาย พวกเขายังถือสัญชาติพม่าได้หรือในบางกรณีอาจไม่ได้ถือสัญชาติใด เช่น มุสลิมโรฮิงยา และมุสลิมกะเหรี่ยง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแบ่งมุสลิมไทย (คนเมือง) และมุสลิมพม่ายึดถือเรื่องสัญชาติมากกว่าพิจารณาเรื่องสัญชาติ เพราะพบว่ามุสลิมเชื้อสายปาตานบางกลุ่มเพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน ถูกจัดจำแนกอยู่ในฐานะมุสลิมพม่ามากกว่าเข้าร่วมกลุ่มกับมุสลิมไทยปาตาน (จักรพันธ์, 2543: 70)

นอกจากย่านชุมชนอิสลามและย่านถนนศรีพานิชซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของมุสลิมไทยในเขตเทศบาลนครแม่สอด รวมถึงย่านบังคลาเทศ ชุมชนแออัดของมุสลิมพม่า และย่านถนนอิสลามบำรุง (โรงเรียนอิสลาม) พื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่ด้านใน โดยมีมัสยิดนูรุลอิสลาม (สุเหร่าใหญ่) เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว ปรากฏว่าในเขตชุมชนมุสลิมรอบนอกเขตการค้ายังมีหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางของมุสลิมพม่าจำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนมัสยิดอันศอร ชุมชนมัสยิดมะดินะห์ ชุมชนมัสยิดมุฮำญญิดีน ชุมชนมัสยิดคุเวต พื้นที่ชุมชนมุสลิมรอบนอกยังคงยึดเอามัสยิดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน โดยสังเกตจากการเรียกชื่อชุมชนตามชื่อมัสยิด

กลุ่มตะวัะห์ และพื้นที่ทางศาสนา

กลุ่มตะวัะห์ในชุมชนมุสลิมแม่สอดถือเป็นศูนย์รวมที่สำคัญในประเทศไทย มีมานานกว่า 80-90 ปี โดยมีมัสยิดนูรุลอิสลามเป็นมัสยิดกลาง และเป็นมัสยิดที่กลุ่มตะวัะห์มาประชุมร่วมกันทุก 40 วันต่อครั้งที่มัสยิดกลางแห่งนี้ การแบ่งพื้นที่การดูแลของกลุ่มตะวัะห์ในแม่สอดแบ่งเป็นทั้งหมด 4 แห่ง โดยยึดตามความสะดวกของการทำงานและหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละกลุ่มเป็นหลัก ความน่าสนใจของพื้นที่ในชุมชนชายแดนแห่งนี้คือ การเป็นพื้นที่รวมกลุ่มของผู้อพยพชาวพม่า โดยเฉพาะชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลาม

โดยชุมชนมุสลิมของแม่สอดมีมุสลิมที่เข้ามาทำงานจำนวนนับหมื่นคน อัจริยะบิร อีหม่ามประจำมัสยิดอันศอรให้สัมภาษณ์ว่า “มุสลิมพม่าไม่ได้เข้ามาในกลุ่มดะวะห์ แต่ว่ากลุ่มดะวะห์เป็นคนเรียกร่องเชิญชวนให้เข้ามา เพื่อให้พวกเขายังอยู่ในหนทางของศาสนา”

ดะวะห์ในแม่สอดกระจายออกไปตามแต่ละบาแล (สถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ) โดยอาทิตย์ละครั้งรวมตัวกันเพื่อประชุมหรือเกี่ยวกับงานดะวะห์ที่มัสยิดนูรุลอิสลาม มัสยิดกลางของแม่สอด และเป็นศูนย์กลางของกลุ่มดะวะห์ของแม่สอดเช่นกัน ในจังหวัดตากมีบาแลทั้งหมด 30 แห่ง และมัสยิดขึ้นทะเบียนทั้งหมด 4 แห่ง คำว่ามัสยิดต่างจากบาแลในแง่ที่ว่า มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ขณะที่บาแลใช้ทำการละหมาด 5 เวลาในแต่ละวัน ทำให้เป็นสาเหตุทำให้มีการจดทะเบียนมัสยิด ซึ่งมัสยิดทั้ง 4 แห่งต้องมีการมัสยิดเข้าไปจัดการดูแล โดยเฉพาะในพื้นที่พักพิงฯ ผู้อพยพมีบาแลทั้งหมด 7 แห่ง โดยอำมिर (หัวหน้า) ดูแลในแต่ละบาแลในศูนย์พักพิงชั่วคราว

ภาพ 1 ชุมชนมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและพม่า ในชุมชนอิสลาม
อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ฮัจญีฮาซัน อิหม่ามประจำมัสยิดแห่งหนึ่งที่เป็นผู้ดูแลกลุ่มดะวะห์ทั้งหมดในแม่สอด ฮัจญีฮาซันเป็นมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศและพม่า เขาอธิบายถึงความสำคัญของงานดะวะห์ให้ฟัง ถึงแม้ด้านหนึ่งอาจมองว่ามุสลิมพม่าอยากเข้ามาในเครือข่ายศาสนาของกลุ่มดะวะห์เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ของพวกเขาในสถานะของการเป็นคนพลัดถิ่น เป็นคนชายขอบในสถานะของแรงงานอพยพเข้ามาในฝั่งไทย แต่ฮัจญีกลับบอกว่า “ดะวะห์พยายามดึงคนพม่าเข้ามา ไม่ใช่คนพม่าอยากจะทำมาดะวะห์” กลุ่มดะวะห์มีความพยายามที่จะเรียกร้องให้คนพม่าเข้ามาสนใจศาสนามากขึ้น พวกเขาพยายามเข้าไปคุยกับคนกลุ่มนี้ ในช่วงเวลาว่างจากการตกเป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งนี้เขามองว่า “วัตถุประสงค์ของงานดะวะห์คือ การเอาศาสนาเพื่อมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ให้คนที่เข้ามาได้รู้จักอัลลอฮ์ เรียกร้องไปสู่การละหมาดและช่วยเหลือผู้คน โดยกิจการงานทุกอย่างเป็นการทำงานเพื่ออัลลอฮ์ทุกอย่าง”

ในประเทศพม่าห้ามไม่ให้มีการดะวะห์ แต่ก็มีคนไปดะวะห์อยู่ เพียงแต่ไม่ได้เข้าไปพักอาศัยในมัสยิดอย่างที่พวกเขาเคยปฏิบัติ กลุ่มที่ไปดะวะห์ในพม่าจะสามารถพูดปราศรัยในมัสยิดในช่วงเวลาปฏิบัติศาสนกิจเท่านั้น แต่หลังจากนั้นห้ามไม่ให้มีการรวมกลุ่มในมัสยิดเด็ดขาด ทำให้กลุ่มดะวะห์ต้องจ่ายเงินเพื่อพักในโรงแรมในพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะ “ในพม่าห้ามไม่ให้มีการเผยแพร่ศาสนา การเป็นประเทศรัฐประหารในพม่าสร้างความไม่มั่นคง โดยเฉพาะถ้ามุสลิมมารวมตัวกันเยอะ จะอันตรายมาก จึงทำให้กลัวในเรื่องการรวมตัวกัน ต่างจากประเทศไทย ที่มีสิทธิตามรัฐธรรมนูญในการมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาอย่างเท่าเทียมและเสรี ความสำคัญของการทำดะวะห์ว่า “มุสลิมทุกคนต้องทำดะวะห์ และเป็นหน้าที่ของเราทุกคน” เพราะดะวะห์ที่จริงแล้วปรากฏอยู่ในหลักปฏิบัติ 5 ประการอยู่แล้ว แต่มุสลิมมักไม่เห็นความสำคัญ นั่นคือ ข้อแรก เป็นการกล่าวปฏิญาณตนว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจาก

อัลลอฮ์ และนบีมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระองค์” คำนี้เป็นการเน้นย้ำความสำคัญของการต้องทำตะวัหฺ์เป็นหลักปฏิบัติสำคัญที่มุสลิมทุกคนต้องทำ ตรงจุดนี้ถือเป็นสิ่งที่กลุ่มตะวัหฺ์ถือเป็นคำกล่าวอ้างในการสร้างความชอบธรรมในการตะวัหฺ์ของพวกเขา

อย่างไรก็ดี มุสลิมพม่าจำนวนมากในเขตเทศบาลนครแม่สอด (รวมทั้งมุสลิมไทยเชื้อสายพม่าและมุสลิมที่ถือสัญชาติพม่า) พวกเขาต่างเข้าหาการรวมกลุ่มกับตะวัหฺ์ ถึงแม้หลายคนไม่ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมแบบเต็มรูปแบบ แต่พวกเขาเข้าร่วมตามความสามารถและเวลาว่างที่มีอยู่ เพราะแม่สอดยังเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้าขายของชาวมุสลิมจึงดำเนินไปพร้อม ๆ กับการดำรงรักษาการเป็นศาสนิกที่ดี และด้วยพื้นที่ของการทำงานของมุสลิมพม่าในแม่สอด ทำให้มุสลิมพม่าที่เข้ามาเป็นแรงงานในแม่สอดจับกลุ่มกันเพื่อหาสถานที่ประกอบพิธีกรรมประจำวัน บางแห่งเป็นพื้นที่เดียวกับโรงงานขนาดครัวเรือน เช่นในบริเวณบ้านใต้ ซึ่งห่างออกไปจากเขตชุมชนมุสลิม กลุ่มแรงงานมุสลิมเข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อละหมาดในช่วงเวลาหลังเลิกงาน โดยมีกลุ่มตะวัหฺ์เข้ามามีส่วนร่วมและทำหน้าที่บรรยายศาสนธรรมให้กับแรงงานมุสลิมเหล่านี้

เครือข่ายการทำงานเผยแผ่ศาสนาของกลุ่มตะวัหฺ์เน้นการกระจายตัวออกไปตามพื้นที่ที่มุสลิมเข้ามาเกาะกลุ่มรวมกัน เพราะมุสลิมต่างรู้ว่ามุสลิมที่เข้ามาทำมาหากินในแม่สอดและที่อื่น ๆ วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมุสลิมคือการดำรงปฏิบัติศาสนกิจเป็นประจำวันละ 5 เวลา จึงทำให้มุสลิมที่ย้ายเข้ามาอยู่ พวกเขาเลือกที่จะเกาะกลุ่มรวมกันเพื่อปฏิบัติละหมาดรวมกัน หรือที่มุสลิมเรียกว่า “ญะมาอะห์” ซึ่งหมายถึง การรวมกลุ่มเดียวกัน โดยพวกเขายังมองว่า การรวมกลุ่มกันของมุสลิมเพื่อจะสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้สะดวกมากขึ้น

งานแม่สอดอิญติมะฮ์ (Mae Sot Istahmah) เดือนมีนาคม พ.ศ.2554 ชุมชนมุสลิมในแม่สอดทำหน้าที่จัดเป็นเจ้าภาพการจัดงาน “โยร” หรือ “อิญติมะฮ์” (คำนี้หมายถึงการรวมตัวกัน) ในระดับนานาชาติ หรือที่เมืองไทยเรียกว่า “อิญติมะฮ์โลก” เป็นงานใหญ่ที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่แม่สอด และมีคณะจากทั่วสารทิศมาร่วมอิญติมะฮ์ประมาณ 20,000 คน โดยชุมชนมุสลิมที่แม่สอดจัดเตรียมงานร่วม 3 เดือน โดยสถานที่ในการจัดอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “คูเวต” ซึ่งเป็นมัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาที่ได้รับเงินทุนในการก่อสร้างจากประเทศคูเวต คนที่มาคณะกับความเป็นผู้ลี้ภัยมีความเชื่อมโยงกัน เช่น คนพม่าที่มาจากฝั่งพม่าข้ามมางานอิญติมะฮ์จำนวนมาก ประมาณ 3,000-4,000 คน โดยมีผู้ใหญ่ฝั่งพม่าช่วยเหลือ ขอร้องให้ผ่านเพื่อเข้ามาทำอิญติมะฮ์ แล้วให้คนจากที่แม่สอดไปรับที่ท่าด้วยการนั่งห่วงยางข้ามแม่น้ำมา

ภาพที่ 2 มุสลิมในแม่สอดและคณะที่ทยอยมาจากประเทศต่าง ๆ รวมตัวกัน เพื่อประกอบศาสนกิจที่มัสยิดคูเวต

อย่างไรก็ตาม คำว่า ดะวะห์ มีการเชื่อมโยงกันทั้งหมดทั่วโลก เช่น แม่สอดมีการจัดอิสติมะห์ใหญ่ที่มีดะวะห์จากทั่วโลกเข้าร่วมตัวกัน จากเมื่อก่อนเขาใช้ศูนย์รวมที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีมุสลิมจากพื้นที่พักพิงเข้าไปร่วมกิจกรรม แม่สอดมีกลุ่มดะวะห์ที่กระจายอยู่ทุกมัสยิด พวกเขาเดินสายไปตามมัสยิดต่าง ๆ ที่อยู่รอบชายแดน และมีเครือข่ายของเขาเชื่อมโยงกันหมด ดะวะห์เชื่อมโยงกันทั่วโลก ดะวะห์เชื่อมโยงกันทั้งอำเภอ ทั้งในพื้นที่แม่สอดเชื่อมโยงเหล่านี้คือ ความเกี่ยวข้องที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตในหลักการของศาสนา จึงทำให้เกิดความเชื่อมโยงของดะวะห์ขึ้นมา

โยรชายแดน: การปะทะประสานระหว่างรัฐและศาสนทัศน์

ประเด็นเรื่อง “โยรชายแดน” เป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มดะวะห์ที่มาประชุมทุก 40 วัน โดยบันทึกและประชุมเป็นภาษาพม่า การรายงานความคืบหน้า แล้วจดบันทึกเป็นภาษาไทย ส่วนมากเป็นการถามว่า “ออกไปทำอะไรมาบ้าง และมีใครมาหาบ้าง” เพื่อให้รู้ว่าคนแม่สอดไปอยู่ที่ไหนบ้างมารายงานให้รู้ เพื่อเป็นข้อมูลของราชการด้วย”

อิหม่ามของมัสยิดแห่งหนึ่งในแม่สอดเล่าให้ฟังว่า การจัด “โยร” คือการรวมกลุ่มเพื่อออกเดินทางมารวมตัวกันเพื่อประชุมเรื่องการทำงานเผยแพร่นศาสนาและการแบ่งปันความรู้ความศรัทธาที่เกิดขึ้นในการเข้ามาทำงานศาสนา ในพื้นที่พักพิง มีกลุ่มดะวะห์ที่ทำหน้าที่อยู่ พวกเขาคัดเลือกคนที่เป็นอามिर (หัวหน้า) ในบาแลไนที่ต่าง ๆ ของศูนย์ โดยเข้าไปประมาณ 1-2 วัน เพื่อประชุมอบรมเรียกการรวมกลุ่มของดะวะห์ตามบาแลไนเขตรอบนอกกว่า “โยรชายแดน” โดยแต่ละสัปดาห์มีการเรียกมาตรวจสอบเพื่อตรวจสอบไม่ให้มีเรื่องของยาเสพติด การทำลายศาสนา และสิ่งแปลกปลอมต่างๆ เข้ามาในกลุ่มดะวะห์ สำหรับมุสลิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิง พวกเขาทำกิจกรรมของดะวะห์ ในรอบ 40 วันพวกเขาเข้าไปตรวจดูโดยดูทั้งกลุ่มดะวะห์ของตนเองและชาวบ้าน

โยรชายแดน เป็นโยรของคนพม่าและคนไทยเข้ามารวมกัน เช่นดะวะห์มาจากศูนย์ผู้อพยพ คนพม่า และจากพื้นที่พักพิงฯ ทั้ง 3 แห่ง เพราะว่ากลุ่มดะวะห์ชายแดนเชื่อมโยงกันหมดทุกพื้นที่ โดยในพื้นที่พักพิงฯ เขามีกลุ่มของเขาเอง บางทีกลุ่มดะวะห์ส่งตัวแทนจากที่แม่สอดเข้าไปในแม่หละ และบางทีดะวะห์มาจากที่พื้นที่พักพิงฯ ส่งมาอยู่ที่แม่สอด ซึ่งมุสลิมในแต่ละพื้นที่ต่างเชื่อมโยงถึงกันหมด คนพม่าส่วนใหญ่มีความรู้ศาสนามากกว่าคนไทย เพราะพวกเขามีความเคร่งครัดมากกว่าคนไทย โดยวัดได้จากการความบ่อยในการไปมัสยิด การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา มุสลิมพม่ามีการรวมตัวกันทุกวันศุกร์ที่มัสยิดเพื่อต้องการ “หาพรรดพวก” พบปะเพื่อน

ดะวะห์ที่ออกไปตามชายแดน หรือที่เรียกว่า “โยรชายแดน” ซึ่งชายแดนในที่นี้หมายถึง ศูนย์หรือมัสยิดตามศูนย์อพยพ ไม่ใช่ชุมชนตามเขตรอบนอกชายแดน โดยแบ่งไป 3-4 คน ประมาณ 40 วันต่อ 1 ครั้ง โดยทั้งหมด 3 แห่ง ซึ่งในศูนย์อพยพมีมุสลิมเยอะมาก และในแต่ละศูนย์ฯ นั้นมีการดะวะห์ไม่ขาด กลุ่มดะวะห์จากศูนย์พักพิงชั่วคราวบอกว่า ผู้รู้ทางศาสนาต่างมีใจการทำดะวะห์แบบเดียวกัน ใจเดียวกัน ปฏิบัติในแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ดะวะห์ที่แม่สอดเข้าไปในพื้นที่พักพิงฯ อพยพต้องเข้าไปติดต่อกับรัฐ เช่น ดะวะห์ที่ในศูนย์แม่หละเข้าไปขอกับปลัดภายในศูนย์ฯ เกี่ยวกับการจัดอิญติมะฮ์ที่แม่สอด พวกเขาต้องขอและทำเรื่องขอออกมา เพราะว่ามีมุสลิมที่ทำงานให้กับปลัดอยู่ด้วย เขาจึงช่วยไปอธิบายว่า ดะวะห์ในแม่หละเข้ามาทำอิญติมะฮ์ที่แม่สอด ปลัดจึงเลยเปิดทางให้ และจัดการทำเอกสารให้เรียบร้อย โดยมีหัวหน้าอำมรที่คอยจัดการเรื่องธุระเหล่านี้ให้ การเข้ามาทำดะวะห์ช่วยให้มุสลิมพม่าเหล่านี้ได้ออกนอกพื้นที่และเดินทางมาแม่สอดได้เวลาพวกเขาเข้ามาทำดะวะห์ มุสลิมในพื้นที่ก็อนุญาตปล่อยให้เขาออกมา

ดังนั้น โยรชายแดน⁶ เป็นการรายงานผลของโยรชายแดนเพื่อดูว่าเกิดอะไรขึ้นกับผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในพื้นที่ชายแดน โดยพวกเขาเน้นในเรื่องของการรวมตัวเป็นหลัก ส่วนกรณีของคนพม่าที่ไม่มีบัตร พวกเขาสามารถ

ออกนอกพื้นที่ได้ ด้วยการติดต่อขออนุญาตออกไปดะวะห์ที่ต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพฯ ดังนั้น การประชุมโยรชายแดน ในแห่งหนึ่งเป็นการสำรวจตรวจสอบจากรัฐอีกทีหนึ่งเพราะว่าอิหม่ามต้องรายงานความคืบหน้าความเคลื่อนไหวของมุสลิมพม่าทุกอย่างแก่รัฐท้องถิ่นเป็นประจำ

ครูตะวะห์สอนหนังสือในบาแลแห่งหนึ่งในศูนย์พักพิงชั่วคราว อธิบายถึงการทำงานดะวะห์ว่า การไปเรียกร้องมุสลิมในศูนย์พักพิงชั่วคราวออกดะวะห์เฉลี่ยครั้งละ 3-10 วันโดยพวกเขาอยู่ตามแต่ละสุเหร่าแห่งละ 2-3 วันแล้วจึงโยกย้ายไปพื้นที่อื่นๆ จนวันศุกร์จึงมารวมกัน พอครบ 40 วันพวกเขาออกโยรไปตามหมู่บ้านต่างๆ ที่มีมุสลิมอาศัยอยู่ภายนอกศูนย์พักพิงฯ เช่นในพื้นที่หมู่บ้านแม่สามแลบ เพียงแต่ไม่ออกไปแม่สอดได้นอกจากในช่วงกิจกรรมสำคัญและกลุ่มดะวะห์ในระดับแกนนำของกลุ่มย่อย พวกเขามีบัตรที่ออกโดยคณะกรรมการอิสลามจังหวัดตาก (สำนักงานอยู่ในเขตเทศบาลนครแม่สอด) จึงทำให้กลุ่มดะวะห์บางส่วนสามารถออกนอกพื้นที่ไปได้ เพื่อไปร่วมประชุมและไปโยรที่สุเหร่าใหญ่ (มัสยิดกลางในชุมชน) อย่างไรก็ตาม มุสลิมพม่าที่เข้าร่วมดะวะห์ ส่วนใหญ่พวกเขาไม่ได้ออกไปข้างนอกพื้นที่มากนัก แต่กลุ่มที่ทำงานอยู่แล้วในแม่สอดจะเข้ามาร่วมทำงานและประชุมหารือ (มุเตวาเราะห์) ในศูนย์แม่หละทุก 40 วัน ประมาณ 3-10 คน โดยเข้ามาตอนเย็น ค่ำแรม 1 คีน จนถึงเวลาช่วงสายของอีกวันจึงเดินทางกลับ

นอกจากนี้ กิจกรรมของกลุ่มดะวะห์ยังจัดให้มีการอ่านกุรอานในแต่ละวัน การนะซีฮัต (การตักเตือน) การมุเตวาเราะห์ (ปรึกษาหารือ) วันละครั้ง การบรรยายศาสนา ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในแม่หละเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนตอนมาอยู่แรกๆ เขาออกดะวะห์เป็นประจำ แต่หลังจากมาอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ เขาไม่ได้ออกไปไหนเหมือนเมื่อก่อน เหตุผลเพราะเรื่องเงิน คนส่วนใหญ่อยากออกดะวะห์ คนที่ยังสามารถได้ออกดะวะห์

เพราะว่าเขาไม่มีเงิน แต่ถ้าคนไม่ได้ทำงานอะไร พวกเขาไม่มีเงินไม่ได้ออก
 ตะวะห์ แต่บางครั้งมีคนช่วยออกให้ เพราะยังมีการช่วยเหลือกัน มีตะวะห์
 กลุ่มใหม่ ๆ ที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในแม่หละ เพราะอยู่ที่กรุงเทพต้องมีบัตร
 ถ้าหากไม่มี เขามาสามารถไปไหนได้ จึงทำให้การทำตะวะห์ลำบาก เขามา
 แอบเข้ามาดูผ่านกลุ่มตะวะห์ แต่ว่ามาแบบตะวะห์ไม่ได้ เพราะคนที่โน่นรู้
 แต่มาอยู่ที่นี้ไม่มีใครรู้ เขามากับคนอื่น เขาดูว่ามีพี่น้องมุสลิมมาอยู่ที่นี้
 ด้วยหรือเปล่า ตอนแรกเขาเข้ามาอยู่ในเมืองไทยก่อน แล้วพอมีเพื่อนของ
 เขาจึงรับเข้ามาอยู่”

ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมมองว่าตนเองเปรียบเสมือนคนจน ดังนั้นเขาจึงพยายาม
 ขอให้อัลลอฮ์ช่วยเหลือ และเพื่อให้เขาขยันทำงานตะวะห์มากขึ้น การให้เวลา
 กับการทำงานตะวะห์มากขึ้น บางคนมีทัศนะว่าการใช้เวลาที่ต้องทำมาหากิน
 มากเกินไปทำให้คนไม่หันมาสนใจทำงานตะวะห์ ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมหลายคน
 ที่หันมาทำงานตะวะห์มองว่า ตัวเองเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยเป็นคนไม่ดี
 ตอนนี้อย่างเขายึดถือแบบอย่างของท่านศาสดาในการดำเนินชีวิตและ
 การปฏิบัติ พวกเขาจึงหันมาสนใจทำงานตะวะห์มากยิ่งขึ้น

ดังนั้น มุสลิมที่ย้ายถิ่นมาจากพม่า ถ้าหากเขาทำงานตะวะห์เช่นเดียวกับ
 กับมุสลิมคนอื่น ๆ พวกเขาจึงอาศัยกลุ่มตะวะห์ การเข้าผ่านขบวนการตะวะห์
 ถ้าหากคนที่เข้ามาทำงานตะวะห์โดยตรง ชาวมุสลิมพม่าต่างช่วยเหลือกัน
 เพราะว่าการกลุ่มคนที่ทำงานตะวะห์ พวกเขารู้จักกันและช่วยเหลือกัน เครือข่าย
 ศาสนาของมุสลิมในพื้นที่ศูนย์พักพิงแม่หละก่อร่างและดำเนินมาเนิ่นนาน
 พร้อม ๆ กับการเข้ามาของมุสลิมจากรัฐต่าง ๆ ในพม่า เนื่องด้วยการ
 เคลื่อนไหวของกลุ่มตะวะห์ที่ยกย้ายไปมาเพื่อทำงานเผยแพร่นในพื้นที่ชุมชน
 ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งหมายรวมถึงการออกไปตะวะห์
 ในประเทศห่างไกลและใกล้เคียง ตรงจุดนี้จึงทำให้มุสลิมพม่าหลายคนอาศัย
 เครือข่ายดังกล่าวช่วยให้ตัวเองหลุดพ้นจากสถานการณ์ชีวิตที่ยากลำบาก
 นอกจากนี้ ด้วยภาพลักษณ์และเป้าหมายของการทำความดีทางด้านศาสนา

จึงทำให้รัฐชาติในแต่ละพื้นที่ยังประนีประนอมกับกลุ่มคนเหล่านี้เพราะต่างรู้ว่าคนกลุ่มนี้ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับปัญหาทางสังคมในพื้นที่แต่อย่างใด

โลกทัศน์และศาสนทัศน์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมไม่ได้ยึดอยู่เพียงอยู่ในชีวิตปัจจุบัน แต่พวกเขาต่างเชื่อว่าการแสวงหาวิถีชีวิตและดำรงชีวิตในปรัชญาของศาสนา ถือเป็นสิ่งจำเป็นมาก ดังนั้น ถึงแม้พวกเขาจะทำมาหาเลี้ยงชีพมากเท่าใด แต่ท้ายที่สุด พวกเขายังคงยึดอย่างเหนียวแน่นที่จะแสวงหาพื้นที่อันสุขสงบในพื้นที่ศาสนาของตนเอง เพื่อปล่อยวางและเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และยังหมายรวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์ในระหว่างมุสลิมด้วยกันเองด้วย อีกทางหนึ่ง จึงแสดงให้เห็นว่า บริบทการดำรงชีพของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมส่งผลกระทบโดยมากเพื่อทำความเข้าใจต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและพื้นที่ศาสนาแห่งนี้ในพื้นที่ชายแดน

ลักษณะการทำงานในบริบทชายแดนของขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของกลุ่มดะวะห์มีลักษณะเฉพาะและมีความสำคัญต่อการแสดงให้เห็นภาพความประนีประนอมระหว่างชนชายแดนและอำนาจรัฐที่พยายามเข้ามาควบคุมจัดการ เนื่องด้วยปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่ถือเป็นพื้นที่ถูกจับตามองในสายตาของผู้คนทั่วโลก จึงทำให้การศึกษากลุ่มดะวะห์ซึ่งผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมจำนวนมากเลือกที่เข้ามาเพื่ออาศัยพื้นที่ในการสร้างทางเลือกให้กับตนเอง การแสวงหาโอกาสไม่ใช่เพียงเหตุผลแรกและสาระสำคัญต่อการเข้ามาของผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ แต่ยังหมายรวมถึงความต้องการพึ่งพาทางด้านจิตใจ และความหมายในชีวิต (Meaning of life) ของปัจเจกบุคคล

ในกรณีของกลุ่มดะวะห์ที่ไม่มีบัตร (ต่างด้าว) พวกเขาสามารถออกไปทำดะวะห์ได้เฉพาะในพื้นที่แม่สอดเท่านั้น โดยไม่สามารถออกไปนอกพื้นที่ได้ เนื่องจากหลายคนยังหวาดระแวงต่ออำนาจรัฐ หรือผู้ควบคุม

กฎหมายตลอดเส้นทางตามหมู่บ้านชายแดนได้ กลุ่มคณะทรัพยากรจัดการเรื่องเอกสารเรื่องบัตรต่างด้าวให้คนพม่าที่รวมกลุ่ม และพยายามให้กลุ่มคณะรหัสหลีกเลี่ยงจากการทำผิดกฎหมายของไทย เพื่อไม่ให้ตำรวจมองว่าสร้างปัญหา แต่บางครั้งเกิดปัญหากับตำรวจเพราะคนพม่าบางคนออกไปข้างนอกแล้วไม่ได้ใส่ชุดคณะรหัส (เสื้อยาว ๆ แบบอาหรับ บางคนเรียกว่า “โตีบ”) เพราะว่าโดยส่วนมากถ้าหากคนพม่าที่มาด้วยกันเป็นกลุ่มแล้วใส่ชุดคณะรหัสไม่มีปัญหาอะไรกับตำรวจ ไม่มีใครมายุ่ง บางครั้งสมาชิกในกลุ่มถูกตำรวจจับไป จึงต้องให้ผู้นำไปช่วยคุยแล้วจึงปล่อยตัวออกมา ด้วยการบอกกับตำรวจว่า “เขากำลังทำคณะรหัสอยู่” เท่านั้นเขาปล่อยตัวออกมา ไม่มายุ่ง เพราะตำรวจรู้ว่าการปฏิบัติคณะรหัสเป็นการบำรุงจิตใจ

ศาสนทัศน์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมผ่านเรื่องประวัติชีวิตผู้ย้ายถิ่นมุสลิม ถือว่าการทำงานคณะรหัสเป็นการปรับปรุงตัวเอง และเป็นเป้าหมายอย่างเดียวกว่าพื้นที่ของชาวมุสลิมแม่สอดมีสุเหร่าหลายแห่ง จึงทำให้ผู้ย้ายถิ่นสามารถทำงานได้อย่างสะดวก การเข้ามาใช้พื้นที่ศาสนาของมุสลิมในพื้นที่ ส่วนมากเป็นผู้ย้ายถิ่นมากกว่าเป็นมุสลิมไทยท้องถิ่น ด้วยเพราะชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากกับการต่อสู้ดิ้นรน บางคนไม่มีเงิน ดังนั้น พวกเขาจึงคิดว่าการเข้ามาทำงานคณะรหัสจึงเป็นการกลับเข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตนเองได้เข้าใกล้ชิดพระเจ้า การละหมาดและฟังการบรรยายศาสนาทำให้พวกเขาอยู่ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์มากขึ้น เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงตนเองและอดทนต่อความยากลำบากในการใช้ชีวิตของตนเอง ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมคนหนึ่งบอกว่า

“ถ้าอัลลอฮ์เปิดใจให้ตนเอง หากเกิดอะไรขึ้นเป็นอย่างไรต่อไป ตัวเขาไม่กลัวแล้ว เพราะว่าถ้าอัลลอฮ์พอใจ เขาปฏิบัติไปอย่างนั้น พวกเขามาจากพม่า แล้วต้องเจอสภาพปัญหาการเมืองในพม่า เมื่อพวกเขามาอยู่ที่นี้และได้เข้ามาอยู่ในหนทางศาสนา การทำงานเพื่อศาสนาช่วยพวกเขามีชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น ตอนที่พวกเขาอยู่ชายแดน พวกเขามีสภาพเป็นคนเถื่อน ทหารพม่าไม่ให้บัตรประชาชน และไม่ให้คุณค่า สถานภาพความเป็นคนของเขา

ถึงแม้ตอนนี้พวกเขายังไม่มีบัตร แต่เชื่อว่า อัลลอฮ์ช่วยทำให้รัฐบาลใจดีมากขึ้น เพื่อให้ช่วยเหลือเขา ทหารที่แม่หละ ปกติไม่ใช่เขาไปทำงานข้างนอก พอตอนแรกบอกว่า อยากไปอิญญิมะฮ์ เราเข้ามาทำงานในหนทางศาสนา ทหารปล่อยให้เราไปได้ เพราะว่าเราทำงานเพื่ออัลลอฮ์ อัลลอฮ์ช่วยเหลือเรา ถ้าเราไม่ทำงานเพื่ออัลลอฮ์ เราไปที่ไหนถูกทำร้ายอย่างเดียว ถ้าเราทำงานเพื่ออัลลอฮ์ไม่มีใครมาดูถูกเรา และอัลลอฮ์มาช่วยเหลือเราด้วย ใจเรานับถืออิสลาม ทุกคนไม่เกลียดเรา เราจะหมาดไปที่ไหนทุกคนรักเรา เรามาทำงานตะวะห์ เราได้ความรู้ และได้ทำความดี ได้ผลประโยชน์จากอัลลอฮ์เป็นการตอบแทน”

อัตลักษณ์ ความเป็นมุสลิมที่ปรับสร้างและเลือกนำเสนอ

มาซี มุสลิมเชื้อสายกะเหรี่ยง-บังคลาเทศคนหนึ่งที่ย้ายข้ามมาค้าขายในแม่สอด และยังมีส่วนร่วมในการทำงานตะวะห์อย่างเต็มที่ภายในชุมชนมัสยิดอันศอร เขตเทศบาลนครแม่สอด เขาเล่าว่า เขาได้ย้ายมาอยู่ที่แม่สอดเมื่อประมาณ 25 ปีมาแล้ว เขามาอยู่แม่สอดตั้งแต่เด็ก เขาบอกว่า คนที่ย้ายมาอยู่แม่สอดมีสภาพเหมือนกัน เพราะในประเทศพม่าไม่มีงานทำ และไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีใครสนใจชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ถ้ามีผู้ชายอายุเกิน 15 ปี พวกเขาถูกไล่จับให้ไปแบกของและเป็นแรงงาน บางคนตาย พวกเขารับไม่ได้จึงหลบหนีออกมา จึงทำให้ผู้ชายย้ายที่อยู่นอกเมือง ผู้ชายอยู่ไม่ได้เลย เพราะเวลาสู้รบกัน ทหารพม่าต้องใช้แรงงานแบกของ พวกเขาจึงต้องย้ายมาอยู่แม่สอด

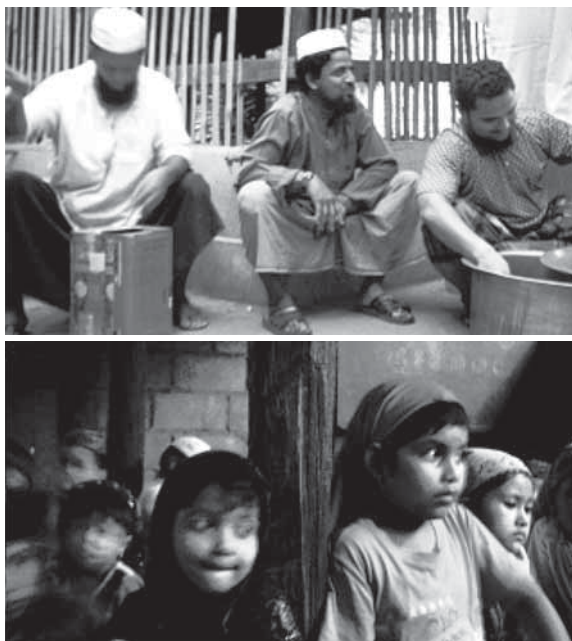
เมื่อก่อนมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศมาอยู่ในพม่าแต่งงานกับผู้หญิงพม่า และผู้หญิงกะเหรี่ยง มีลูกหลานที่เป็นลูกครึ่ง สามารถพูดภาษากะเหรี่ยงได้ เขาเคยไปอยู่ได้มาหลายปี มาเรียนจบฮาฟิซที่แม่สอด ที่พม่าลำบากมาก ตอนเด็กต้องไปนอนอยู่ในหลุม มุสลิมพม่ามีความรู้ศาสนาเยอะ อิหม่ามมีแต่คนพม่า ส่วนมากไม่ค่อยมีคนไทย มุสลิมในประเทศพม่า ทุกบ้านมี

อย่างน้อย 1 คนที่เป็นฮาฟิส (คนที่สามารถอ่านและท่องจำคัมภีร์ได้หมด) คนมุสลิมที่อยู่ในพมาลำบาก คนที่มีเงินพอสามารถอยู่ได้ พวกเขาทำไร่ทำนา ทำสวน และต้องจ่ายเงินสินบน ถ้าไม่มีให้เผ่าหมู่บ้าน ในพม่าเป็นแบบนี้เลย ทำให้ใครอยู่ไม่ได้ พวกเขาจึงหาทางเข้ามาอยู่ที่ไทย เพราะอย่างน้อยพวกเขาหาทำงาน 1 วัน สามารถอยู่ได้ 2 วัน ในแม่สอดมีคนพม่าเยอะมาก บ้านเช่าที่ในแม่สอดมีแต่คนพม่าเข้ามาเช่าอยู่เท่านั้น ถ้าชี้ที่ไหนเป็นคนพม่าหมดเลย คนไทยไม่เข้าบ้านอยู่ บางคนลูกหลานได้บัตรสามารถซื้อที่ดินปลูกบ้าน ถ้าพวกเขามีเงิน

ตอนนั้นที่มีการสู้รบอยู่ฝั่งนี้ไม่นานพวกเขาข้ามกลับไป บางคนที่มีญาติอยู่กับญาติ ซึ่งเข้าใจว่าคนที่อยู่ในศูนย์มาจากรัฐกะเหรี่ยงหมดเลย แต่เห็นว่าเป็นจริง ๆ แล้วมีมุสลิมหลายคนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ หลังจากอยู่ที่เมืองไทย มาสักพัก หลายคนออกไปขายโรตีสานภาคกลาง จนต่อมาติดต่อญาติที่เข้ามาอยู่ในศูนย์ อพยพ จึงอาศัยเครือข่ายของญาติเพื่อเข้ามาอยู่ในศูนย์ บางคนเพิ่งเข้ามาอยู่ คนอิสลามมาจากรัฐกะเหรี่ยง ที่นั่นมีมุสลิมเยอะ ย่าของมาซีเป็นกะเหรี่ยง ชนกลุ่มน้อยที่เป็นคนมุสลิม เป็นกลุ่มโดยแยกเป็นจังหวัดเดียว ที่มีทั้งกะเหรี่ยงและอิสลาม แยกเป็นคนละหมู่บ้าน บ้านกะเหรี่ยงและหมู่บ้านมุสลิมในรัฐกะเหรี่ยง

การแสดงออกผ่านการทำงานด้านศาสนาของกลุ่มดะวะห์ เช่น กิจกรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นมุสลิม การดะวะห์ยังทำผ่านระบบโรงเรียนเพื่อเปิดสอนหนังสือศาสนาให้กับเด็กที่เป็นลูกหลานผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิม ครูในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามของคนพลัดถิ่นที่อยู่ในย่านบังคลาเทศ โดยทั้งครูและนักเรียนเป็นคนพม่า โรงเรียนเป็นตึกอาคารสองชั้น แบ่งเป็นห้องเรียนสอนศาสนา อ่านและท่องจำคัมภีร์กุรอาน เรื่ององค์กรช่วยเหลือผู้อพยพของศูนย์ศึกษาอิสลาม และเปิดโอกาสให้เด็กอพยพเข้ามาเรียน เพราะเด็กที่นี่ไม่มีโอกาส จึงเปิดโรงเรียนเพื่อสอนเรื่องพื้นฐาน เช่น หลักการสอน

ภาษาอาหรับ การอ่านกุรอ่านที่ถูกต้องตามหลักการ (ตัจวีด) โดยเน้นเรื่อง การฮาฟิซกุรอ่าน (การท่องจำคัมภีร์) แล้วสอนภาษาเพิ่มเติมด้วย คือ ภาษาไทย อังกฤษ อาหรับ และฮินดู ให้แก่เด็กอพยพที่เข้ามาอยู่ที่นี้ คุรุคระวะห์มีความคิดว่าทำอย่างไรให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนขึ้นอยู่กับคนดี ๆ มีผู้นำดี สิ่งแวดล้อมดี ได้ความรู้ดี ๆ จึงอยากหาทางให้คนหันมาเรียนศาสนา เพราะคนมักไม่ค่อยอยากเรียนศาสนา เพื่อต้องการให้คนใช้ชีวิตอยู่ภายใต้หลักการของศาสนาอิสลาม เช่น กลุ่มคระวะห์ที่ บัลยะดูลอิสลาม (Bon Yar Dal Islam) จัดให้มีการสอนหนังสือศาสนาให้กับเด็กที่นักเรียนหลายระดับชั้น จำนวนเด็กมุสลิมที่เข้ามาเรียนอยู่ที่มัสยิดทั้ง ช่วงตอนกลางวันและเย็น

ภาพที่ 3 การทำงานด้านศาสนาของคระวะห์ผ่านการเปิดโรงเรียนสอนศาสนา
ขั้นพื้นฐานให้กับเยาวชนมุสลิมในศูนย์พักพิงแม่หละ

ภาพที่ 4 โรงเรียนสอนศาสนาของกลุ่มตะวะหีในชุมชนมุสลิมย่านบังคลาเทศ
ในเขตเทศบาลนครแม่สอด

นอกเหนือไปจากกิจกรรมทางสังคมที่สัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับ
การทำงานตะวะหีของมุสลิมทั้งในพื้นที่ชุมชนชายแดนแม่สอด และภายใน
ศูนย์พักพิงชั่วคราวแม่หละ กิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญของ
มุสลิมยังสะท้อนเรื่องความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมด้วยกันเอง
และมุสลิมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมในสังคมด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่าง
ช่วงเทศกาลฮีด แบ่งเป็น อีดิลอัฎฮา และอีดิลฟิตรี งานวันฮีดทั้งสองครั้ง
ในรอบปีเป็นกิจกรรมที่ผสานความสัมพันธ์ของมุสลิมกับชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ใน
พื้นที่ศูนย์พักพิงแม่หละ

ในช่วงวันอีดิลอัฎฮา มุสลิมพม่ารวบรวมผู้บริจาคเงินเพื่อต้องการ
ทำบุญ และเชือดสัตว์ (วัวหรือแพะ) สำหรับการเป็นพลีทานแก่ผู้ยากจน
โดยมุสลิมแบ่งเนื้อออกเป็นหลายส่วน บางส่วนเก็บไว้กินเอง และเตรียมไว้

จัดเลี้ยงญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน แต่เนื้อส่วนมากจะเตรียมไว้แจกจ่ายให้กับพี่น้องมุสลิมในบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ ชาวกะเหรี่ยงต่างศาสนิกที่มีความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ พวกเขາต่างได้รับแจกจ่ายเนื้อด้วยเช่นกัน ช่วงวันดังกล่าว ตลาดใหญ่ในศูนย์แม่หลงดทำการค้าขาย เพราะว่าพ่อค้าแม่ค้าเกือบทั้งหมดเป็นชาวมุสลิม ดังนั้น บรรยากาศความรื่นเริงกับวันอีดจึงทำให้ผู้คนที่อยู่ร่วมกันได้รวมกิจกรรมและมีส่วนร่วม

ภาพที่ 5 กิจกรรมช่วงวันอีดัลอฎฮา ภายในศูนย์พักพิงแม่ละ

ในประเด็นเรื่อง พื้นที่ศาสนากับเส้นแบ่งทางเพศ บทบาทของบุคคลแต่ละเพศ คัมภีร์กูราน กำหนดบทบาท สิทธิ และหน้าที่ของทั้งหญิงและชายไว้อย่างชัดเจน แต่ผู้นำสตรีมุสลิมยอมรับว่าเนื่องจากสังคมอิสลามถือว่าชายเป็นใหญ่ บ่อยครั้งจึงเห็นว่าบทบาท และหน้าที่ของสตรี สำคัญกว่าสิทธิของพวกเธอ และสตรีมุสลิมส่วนใหญ่ยอมรับบทบาทที่กำหนดให้กับเพศของตนภายใต้พลวัตนี้ การปฏิบัติตามกฎของสังคม และการที่ชายเป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ค่อย ๆ ทำลายความปรารถนาเล็กๆ ที่ปรับบทบาทของหญิง/ชาย ให้ยุติธรรม และสอดคล้องกับการตีความร่วมสมัยของข้อกำหนดของคัมภีร์กูราน การขาดโอกาสเข้าถึงการศึกษาระดับสูงอย่าง

เท่าเทียมกัน องค์การและแกนนำสตรีมุสลิมกำลังพยายามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ต้องทำงานภายใต้การต่อต้านเชิงโครงสร้างสำคัญ ดังนั้น การทำอะวะห์ถือเป็นการทำอับาดะห์ (การทำความดีในหนทางของศาสนา) และเป็นการทำตามหลักการทางศาสนา ตามคำสั่งของอัลลอฮ์ และเผยแพร่ตามแบบอย่างของท่านรอซูลฯ ถือเป็น “การเปิดความจริงให้อิสลาม เพื่อให้มุสลิมรู้จักหน้าที่ของตนเอง” ซึ่งเป็นการสู้รบกับนัฟซู (อารมณ์ใฝ่ต่ำ) กับตนเอง

พี่อ้อย ผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงแม่หละเล่าว่า เมื่อตอนที่เธอเข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงฯ เธอเคยขายโรตีสายต่างจังหวัดมาก่อน เช่น แถวสะพานใหม่ที่กรุงเทพฯ เวลาที่เธอขายโรตีสายในเมืองไทย หากใครมาถามว่าเธอมาจากไหน เธอบอกว่าเธอมาจากบังคลาเทศ แทนที่ตอบว่าเป็น “คนพม่า” นอกจากเสียว่าคนนั้นเป็นมุสลิม เธอบอกว่า “มุสลิมในพม่าไม่ได้บอกว่าตนเองเป็นคนพม่า แต่ว่าเป็นบังคลาเทศ” สามียของเธอเป็นมุสลิมที่มาจากรัฐกะเหรี่ยง โดยหลบออกมาจากพม่าเมื่อประมาณ 20 ปีก่อนการที่เข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงฯ ถือเป็นทางเลือกที่ดีกว่า ถึงแม้ไม่มีรายได้เหมือนที่เคยมีตอนที่ขายโรตีสายก็ตาม แต่ทำให้เธอมีชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย ไม่ต้องเอาชีวิตรอดไปวัน ๆ เหมือนเมื่อก่อน เพราะการใช้ชีวิตในศูนย์พักพิงฯ เธอไม่ต้องทำงานหนักทุกวัน ถ้าหากว่าเธอขัดสนสามารถหยิบยืมจากพี่น้องที่ยังอยู่ในกรุงเทพฯ

เมื่อพูดคุยกันเรื่อง “ศาสนา” และเรื่องราวของผู้หญิงมีประเด็นที่สนใจมากต่อการทำความเข้าใจความคิดทางศาสนาของคนที่นี่ โดยพี่อ้อยบอกว่า “ตามหลักของศาสนาแล้ว ผู้หญิงควรอยู่ที่บ้าน ปฏิบัติละหมาดที่บ้าน และดูแลลูก ๆ ตลอดจนขอพร (ขอดุอาห์) จากอัลลอฮ์ให้กับสามีของตัวเองด้วย เพราะสามีต้องเป็นคนที่ออกไปงานนอกบ้าน” ผู้เขียนพทราบบาก่อนว่า มุสลิมในพม่าส่วนใหญ่เป็น มัซฮับ (สำนักคิดการตีความ) แบบ

ฮานาฟี (หนึ่งจากสำนักคิดทั้งหมด 4 สำนักในนิกายซุนนี) นอกจากนี้ สิ่งที่มีอ้อยเอ่ยออกมาเกี่ยวกับเส้นแบ่งทางเพศในศาสนาที่น่าสนใจคือ “ผู้หญิงไม่ไปละหมาดที่มัสยิด พวกเธอควรต้องอ่านคัมภีร์อัลกุรอานที่บ้านถึงจะเหมาะสม” เมื่อผู้เขียนถามว่าทำไมถึงคิดอย่างนั้น เธอบอกว่า

“ผู้หญิงคนหนึ่ง หากเธอไปละหมาดที่มัสยิด ใจของเธอจะมัวแต่คำนึงถึงแต่ลูก ๆ ที่บ้าน เธอกังวลถึงลูกที่อยู่บ้านตลอดเวลาที่เธอมามัสยิด ซึ่งตอนนั้นสมาธิในการปฏิบัติศาสนกิจแตก ไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ขำร้ายความกังวลของเธอที่มีต่อลูก ๆ ที่บ้านพลอยทำให้ผู้ชายที่มาละหมาดที่มัสยิดต้องเสียเปล่าไปด้วย”

เธอบอกว่า ทั้งหลายทั้งปวงนั้นเกิดมาจากการที่ผู้หญิงมัวกังวลกับลูก ๆ และครอบครัวของเธอมากจนเกินไป เธอยังบอกว่า “ผู้ชายไม่เคยต้องมากังวลเรื่องพวกนี้หรอก เพราะหัวใจของพวกเขามันแข็งกระด้าง” ต่อมาเธอได้แต่รำพึงรำพันถึงแต่ว่า การที่ชีวิตของเธอต้องเป็นอย่างนี้เป็นเพราะอัลลอฮ์ทรงลงโทษเธอ พระองค์ไม่ทรงตอบรับความดีของเธออีกแล้ว เพราะว่าครอบครัวของเธอไม่ได้เป็นไปตามสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงประสงค์ หรือเป็นไปตามสิ่งที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้ เช่นตอนนี้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้าน พวกเธอไม่สนใจไม่เชื่อฟังสามีของตัวเอง เธอไม่สนใจที่คลุมผม นั้นแหละคือสาเหตุที่พวกเธอไม่ได้รับ “บารอเก็ด” หรือ ความสิริมงคล จากพระองค์อีกต่อไป

ประเด็นเรื่องการออกตะวัห์ของผู้หญิง เรียกว่า “มัสคุเราะห์” โดยติดตามผู้ชายในครอบครัวที่ออกไปตะวัห์ด้วยเท่านั้น คือ ภรรยาและลูกของผู้ชายคนนั้นเท่านั้น โดยแต่ละครั้งที่ออกตะวัห์มีผู้หญิงเดินทางไปด้วยประมาณ 4-7 เท่านั้น โดยพักอาศัยที่บ้านพักที่กลุ่มเตรียมไว้ ไม่สามารถพักในเขตมัสยิดเหมือนผู้ชายได้ เช่น กรณีหนึ่งผู้หญิงที่เดินทางเพราะสามีเป็นคนพม่า แต่เมียเป็นคนไทย ทำให้สามีออกตะวัห์ออกนอกพื้นที่แม่สอดได้ โดยเธอบอกคนอื่น ๆ ว่า “ไปส่งสามีไปตะวัห์” พม่าไม่มีใบหรือบัตรออกนอก

พื้นที่ เธอเลยต้องไปด้วยเลย เรียก “มัชฌูเราะห์ญามาต” ค่ะวะห์ที่พาภรรยาไปด้วย อีกอย่างคือผู้หญิงเป็นฝ่ายเก็บออมเงินในครอบครัว จึงทำให้ผู้หญิงต้องคอยดูแลจัดการเตรียมของทุกอย่างให้สามีที่ไปออกตระเวนทุกอย่าง

บทส่งท้าย: โลก-ตัวตนทางศาสนากับเรื่องสมมุติของชายแดน

ปรากฏการณ์ที่ผู้ย้ายถิ่นข้ามพรมแดนรัฐชาติยิ่งทำให้เข้าใจมุมมองต่อวัฒนธรรมใหม่และกระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นได้ดียิ่งขึ้น เพราะว่าผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ได้สร้างพื้นที่ทางสังคมของตนเองผ่านวัฒนธรรมที่มีการผสมผสาน (Hybridity) ซึ่งไม่ได้จำกัดหรือผูกติดกับวัฒนธรรมที่เป็นต้นกำเนิด (อภิญา เพ็ญพัสกุล, 2546: 98) ดังนั้น การทะลายข้ามพรมแดนรัฐชาติของวัฒนธรรมในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจึงแสดงให้เห็นถึงการสร้างพื้นที่ของผู้คน และการปรับสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจึงเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างกลุ่มคนและองค์กร/สถาบันต่าง ๆ ในสังคม จึงทำให้กระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนดังกล่าวถูกสร้างขึ้นบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนในทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การทำความเข้าใจในกระบวนการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นขึ้นมาใหม่ผ่านพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ ซึ่งเป็นการมองเรื่อง การสร้างพื้นที่ทางสังคมในฐานะเป็นกระบวนการสร้างความเป็นชุมชน ความเป็นท้องถิ่นควบคู่กับการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์

อัตลักษณ์ของความเคร่งครัด มุสลิมพม่านำเอาศาสนาในฐานะอัตลักษณ์ทางสังคมเป็น “อำนาจในระดับที่เป็นการสร้างวาทกรรม” (อภิญา, 2548) โดยการใช้ศาสนาผนวกเข้าไปกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มตนเอง การหยิบเอาความเคร่งครัดในศาสนาเป็นส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่ เพื่อสามารถให้ตนเองมีการอยู่รอดในสังคม การมีตัวตน รวมถึง

การสร้างวาทกรรมในการดำรงอยู่ในชุมชน ดังเห็นว่าเป็นกระบวนการสร้างวาทกรรมและการต่อสู้ในระดับชีวิตประจำวัน

มุสลิมพม่าบางส่วนเลือกที่เข้ากลุ่มดาวะห์เพื่อให้ตนเองมีภาพลักษณ์ของบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด การที่กลุ่มมีกิจกรรมที่ให้สมาชิกออกมาพูดถึงความสำคัญของการศึกษาความรู้ทางศาสนามากขึ้น และบางครั้งที่มุสลิมพม่าได้มีโอกาสในการเชิญชวนให้มุสลิมที่มาละหมาดที่มัสยิดได้รับรู้ถึงหลักการทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งตรงนี้เองที่ถือเป็นยุทธศาสตร์ของวาทกรรมที่ถูกนำมาใช้และผ่านปฏิบัติการทางสังคมโดยการที่มุสลิมพม่ามีอำนาจในการอ้างอิงวาทกรรมของศาสนาที่มีอยู่เพื่อเกิดการสับรับฟังการพูดของตน ด้วยประเด็นศาสนานี้เองทำให้มุสลิมพม่ามีโอกาสในการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ดังนั้น วาทกรรมทางศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการสร้างอัตลักษณ์ เพราะวาทกรรมทางศาสนาถูกผลิตซ้ำใหม่ในบริบททางสังคมที่ชุมชนขาดความเข้มแข็งทางศาสนา และเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนมุสลิมอ่อนแอในปัจจุบัน มุสลิมพม่าสร้างภาพอัตลักษณ์ความเป็นอิสลามเพื่อเป็นต้นแบบในการถือปฏิบัติของมุสลิม ส่งผลต่อการคล้อยตามและยอมรับการปฏิบัติผ่านอัตลักษณ์ความเคร่งครัด แล้วในที่สุดนำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมผ่านการใช้พื้นที่ที่ถูกต้องกับบริบทของสังคม ศาสนา และการครอบครองพื้นที่เมื่อต้องมาประกอบพิธีกรรมที่มัสยิดอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบริบทและเงื่อนไขต่าง ๆ การต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนหลายกลุ่มที่ดูเหมือนว่าจะไม่มีอำนาจ กลุ่มคนชายขอบของสังคมที่พวกเขาสามารถสร้างสรรค์อำนาจของตนได้โดยกระบวนการทางวาทกรรมและการต่อสู้ในระดับชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้แก่กลุ่มของพวกเขาเพื่อที่จะแสดงความมีตัวตนได้ (อานันท์, 2548: 214)

พื้นที่และชุมชนทางศาสนาสัมพันธ์ต่อการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าผ่านภารกิจและการสร้างเครือข่ายของการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านองค์กร การจัดโครงสร้างการทำงานด้านศาสนา ในด้านหนึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาของมุสลิมส่งผลต่อการสร้างภาพด้านลบผ่านวาทกรรมของรัฐเรื่องความมั่นคงและการก่อความไม่สงบสุข ดังที่เป็นมายาคติอยู่เช่นทุกวันนี้ในสังคมไทย แต่ในอีกด้านหนึ่งการเคลื่อนไหวทางศาสนาและการใช้พื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นในกรณีของมุสลิมพม่าและกะเหรี่ยงในงานวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เกิดความเข้าใจต่อกระบวนการต่อต้านต่อรองและอำนวยความสะดวกการสร้างทางเลือกและโอกาสให้แก่ผู้ย้ายถิ่นมุสลิมเหล่านั้นในระดับชีวิตประจำวัน จึงทำให้การเปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมนำไปสู่การเสริมพลังอำนาจให้แก่ผู้ย้ายถิ่นชาวมุสลิมและการปรับตัวเข้ากับพื้นที่แห่งใหม่บนเส้นพรมแดน

เชิงอรรถ

- 1 งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในโครงการวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนา และการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” ภายใต้ชุดโครงการ “สายธารความรู้ชายแดนไทย-พม่า หลากชีวิตผู้คน หลายมิติทุน-วัฒนธรรม” โดยความเห็นในรายงานผลการวิจัยเป็นผู้วิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป, บทความนี้ได้นำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษา ครั้งที่ 11 จัดโดย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ณ โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 26-28 กรกฎาคม 2554
- 2 ดะวะห์ ในที่นี้หมายถึง กลุ่มดัลลิม ญะมาอะห์ ที่รู้จักกันดีในหมู่นักวิชาการที่สนใจเรื่องมุสลิมและโลกอิสลาม แต่ผู้เขียนขอใช้คำว่า “ดะวะห์” ตามคำที่ใช้เรียกในพื้นที่
- 3 ชุมชนย่านบังคลาเทศถูกมองว่าเป็นสลัมในชุมชนอิสลาม และย่านนี้ตั้งบนที่ดินซึ่งได้รับบริจาคโดยมุสลิมเชื้อสายบังคลาเทศ
- 4 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมมิชชันนารีในศาสนาอิสลามมาจากภาษาอาหรับว่า “ดะวะฮ์” หมายถึง “การเรียก” “การเชิญชวน” หรือ “การเรียกร้อง” คำเหล่านี้เป็นที่ใช้เฉพาะกิจกรรมงานของมิชชันนารี และในคัมภีร์อัล-กุรอานปรากฏคำนี้ในการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในช่วงต้น (Poston, 1992: 3) โดยแต่ละกลุ่มต้องใช้วิธีการดะวะฮ์ที่ต่างกันออกไป บางกลุ่มใช้การสอนระบบโรงเรียน บางกลุ่มใช้การบรรยาย บางกลุ่มใช้การออกดะวะฮ์ดัลลิมแบบเป็นหมู่คณะ แต่เน้นการใช้รูปแบบที่ใกล้เคียงกับท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) มากที่สุด (ดูเช่น Poston) โดยอ้างเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านศาสดาที่ออกเผยแพร่ศาสนาในตอนเริ่มต้น โดยเฉพาะเน้นการเชิญชวนให้คนหันมาเข้ารับอิสลาม แต่ต่อมาเมื่อสังคมมุสลิมขยายออกไป บทบาทของการดะวะฮ์จึงเป็นการเชิญชวนให้มุสลิมในสังคมหันมาสนใจเรื่องศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างเคร่งครัด จนพวกเขามองว่าตนเองสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมแก่คนในสังคม เช่น การที่คนเข้ามาละหมาด

ที่มีสยิดมากขึ้น เมื่อผู้หญิงหันมาปกปิดร่างกายตามศาสนาบัญญัติมากขึ้น รวมถึงกลุ่มคนที่ทำงานคหกรรมมีความจำเป็นต้องวางกรอบตัวเองให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขการทำงานคหกรรมอย่างเคร่งครัด

- 5 มุสลิมในประเทศพม่าส่วนใหญ่อยู่ในนิกายสุหนี่ จากสำนักฮานาฟี โดยออกได้เป็น 4 กลุ่ม ไม่นับชุมชนมุสลิมกลุ่มน้อยบางกลุ่มดังนี้ 1.มุสลิมปันทาย (Pantay) มุสลิมกลุ่มใหญ่ที่สุดประกอบด้วย ชาวโรฮิงยาในรัฐอารากัน ซึ่งมีจำนวนประมาณหนึ่งล้านคนทั่วประเทศ 2.มุสลิมบามาร์ (Bamar) ที่เปลี่ยนมาถือศาสนาอิสลามในยุคของกษัตริย์บามาร์ และเรียกตนเองว่า “มุสลิมบามาร์แท้” 3.มุสลิมเชื้อสายอินเดียที่เกิดในประเทศพม่า และทั้งบิดามารดาเป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย และ 4.มุสลิมเซอร์บาดิส (Zerbadees) ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากการสมรสระหว่างบิดาที่เป็นมุสลิมเชื้อสายอินเดีย และมารดาเชื้อสายเบอร์มัน (Burman) (TBBC, 2010)
- 6 การจัดลำดับคน การแบ่งอำมีร์ (ผู้นำ) ออกเป็นอำมีร์ใหญ่ และอำมีร์กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 10 คน กลุ่มที่มีอยู่ในแม่หละทั้งหมดมี 3-4 กลุ่มคือ สุเหว่าใหญ่ 2 กลุ่ม และมีสยิดซุกรู 2 กลุ่ม เพราะว่าว่ามีพื้นที่กว้าง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคหกรรมที่มีสยิดมาหาลา 1 และ มีสยิดมาหาลา 2 แห่งละ 1 กลุ่ม และกลุ่มสุดท้ายคือ โรงเรียนใหญ่มี 1 กลุ่ม โดยส่วนมาก กลุ่มคหกรรมดำรงชีวิตประจำวันที่เรียบง่าย พวกเขาอนหลับที่สุเหว่าและทำอาหารกินกันเอง นอกจากนี้ยังรวมเงินทุก 3 วัน เฉลี่ยคนละ 50 บาท เพื่อเป็นค่าข้าวสารและน้ำมันพืช ส่วนถ้าคนไหนออกคหกรรม 7 วัน เขาจะรวมเงินกันคนละ 120 บาท และถ้า 40 วันรวมเงินคนละ 500 บาท ทั้งนี้ เงินที่เอามาใช้ในการออกคหกรรมที่ได้มาจากการเอาข้าวสารและน้ำมันพืชที่หน่วยงานองค์กรภายในแม่หละแจกให้ประจำเดือนไปขายต่อ เพื่อนำเงินมาทำกิจกรรมทางศาสนา

บรรณานุกรม

จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง 2543 “ชุมชนมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนไทย-พม่า: สัมพันธภาพระหว่างพหุสังคม วิธีชีวิตทางเศรษฐกิจและการธำรงชาติพันธุ์” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. 2546. *อัตลักษณ์ (Identity): การทบทวนทฤษฎี และกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ :สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

_____. 2548. “ศาสนา”. ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2548. “อำนาจ”. ใน *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.

Castells, Manuel (1996, second edition, 2000). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture* Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.

Poston, Larry. 1992. *Islamic Dawah in the West: Muslim Missionary Activity and the Dynamics of Conversion to Islam*. New York: Oxford University Press.

TBBC. 2010. *3 Sides to Every Stories*. THAILAND BURMA BORDER CONSORTIUM.